

Н. М. Левченко, д-р філол. наук, проф.
Харківський національний педагогічний університет
ім. Г. С. Сковороди, Харків

ТВОРЧІСТЬ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ПРОФЕСОРА ЛЕОНІДА УШКАЛОВА

Наголошується на вкладі в інтелектуальну матрицю Харківської філологічної школи наукових розвідок професора Леоніда Ушкалова. Він окреслив у своїх дослідження такі комплексні проблеми літературно-філософських розважань Г. Сковороди, як джерельне підґрунтя його писань; жанрово-художні особливості версифікації його поезій; означення Сковородою байки як самостійного літературного жанру філософського татунку, а притчі як моделі своєрідного поєднання байки та філософського діалогу; яскрава міфологічна й біблійна образність та оригінальна будова трактатів; розгортання в пишних барокових формах та в біблійних, міфологічних, емблематичних образах в площині християнського неоплатонізму філософсько-богословських думок в "сократівських" діалогах богослова; антропологічна парадигма онтології, естетики, гносеології в межах ідеї "двох природ"; розгортання ідеї "пізнай себе" в перспективі "сродності" в ідеї узгодження людської волі із Божим промислом; сквородинська філософія серця; радикалізм рис оригенівського апокатастазису в евдемонізмі світобачення філософа; сквородинівській "парадокс нерівної рівності"; ідея теозису; сквородинівській метафізичний Ерос (Amor divinus) у формі любові до Біблії, сквородинська біблійна ноематика та гевристика як усеосяжна алегореза тексту Святого Письма; структура сквородинського символічного світу; творчість Сковороди в контексті української барокової традиції; вплив творів Сковороди на нову, новітню й сучасну українську літературу і величезна кількість інших питань, кожне з яких має перспективу розгортання в окремий глибинний сквородинознавчий дискурс. Зокрема зазначається, що Л. Ушкалов запропонував більше трьохсот тем подальших студій творчості Г. Сковороди.

Ключові слова: *бароко, трактат, діалог, біблійна ноематика, гевристика, алегореза Біблії.*

Найвищою точкою розвитку української барокової літератури безумовно є творчість Григорія Сковороди, одного із найзагадковіших оригінальних мислителів і найяскравіших

українських письменників. Його пристрасна думка дивовижно втілювалася у гармонійному поєднанні зовнішньої й внутрішньої краси, матеріального й духовного аспектів буття, зорієнтованих на самопізнання і цілковиту згоду з волею Бога.

Літературно-філософські розважання українського барокового митця були знаними далеко за межами України: "Його твори видавалися багато разів не лише в оригіналі, але й у численних перекладах, а сам він став знаковою фігурою для цілого грона блискучих письменників та інтелектуалістів: досить пригадати бодай Тараса Шевченка, Івана Франка, Льва Толстого, Олександра Потебню, Володимира Соловйова, Володимира Ерна, Миколу Сумцова, Дмитра Багалія, Михайла Грушевського, Сергія Єфремова, Миколу Бердяєва, Олексія Лосєва, Миколу Зєрова, Миколу Хвильового, Павла Тичину, Михайла Булгакова, Дмитра Донцова, Івана Мірчука, Дмитра Чижевського, Георгія Флоровського, Юрія Лотмана, Юрія Шевельова, Ричарда Лужного, Богдана Гаврилишина, Роланда Піча, Сергія Аверинцева, Івана Павла II чи Пауло Коельо" [14, с. 12].

З огляду на закоріненість світогляду Сковороди, з одного боку, старожитню українську духовну культуру, а з іншого – в античну філософію, Александрійську патристику, німецький містицизм, його творчість привертала увагу сотень вітчизняних і закордонних науковців в галузі філософії, історії, богослов'я, лінгвістики, педагогіки та літературознавства.

Значний внесок у сприяння глибшого розуміння своєрідного портрета українського філософа та письменника Г. Сковороди як знакової фігури української нації зробив професор Л. Ушкалов, раптова смерть якого у 2019 році стала величезною непоправною втратою як для Харківської філологічної школи, так і для українського літературознавства. Проте величезним досягненням залишаються його численні наукові праці, аналізуючи які, в одному із своїх інтерв'ю Л. Ушкалов заявив: "Що можна дізнатися про мене, якщо читати мої книжки, написані в стилі "смерть автора"? Це такий стиль, коли в тебе є ілюзія, що ти цілком зникаєш, і твій текст перетворюється на таку барвисту річ" [11].

Наукові зацікавлення професора Л. Ушкалова справді барвисті й різновекторні. Він є автором академічних розвідок з історії української літератури, філософії та богослов'я, науково-популярних праць, дитячих книжок, сотень статей, тематичний обсяг яких можна визначити за назвою однієї з його книг "Від бароко до постмодерну", але лівову частку в його творчому доробку займає глибоке й багатогранне вивчення творчості Григорія Сковороди.

Авторка пропонованої статті ставить за мету визначити місце, вагу й роль досліджень Л. Ушкалова в літературознавчій сковородіані.

На сьогодні існують тисячі наукових досліджень, в яких подано аналіз різноманітних аспектів творчості Григорія Сковороди – останньої інтелектуальної перлини українського бароко. Значний внесок у сприяння глибшого розуміння своєрідного портрета українського філософа та письменника як знакової фігури української нації зробила Харківська філологічна школа, яка формувалася протягом двох століть і продовжує свою плідну роботу нині.

Однак найвагоміше наукове слово в питаннях систематизації поглядів барокового митця, тлумачення ідей, образів, сюжетів його творів сказав засновник сковородинознавчої харківської наукової школи в межах Харківської філологічної школи доктор філологічних наук, професор кафедри української та світової літератури Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди Леонід Ушкалов. Специфіка наукового аналізу української літератури професором Леонідом Ушкаловим полягала у вивченні української літератури як єдиного живого організму та строкатого інтертекстуального явища, в межах якого мистецькі коди одних епох пан професор, уважно вчитуючись в текст, дешифрував знанням естетики й поезики інших.

Проблематика й тривка фактологічна основа наукових розвідок Л. Ушкалова з опертям на якісну філологічну школу спонукає до діалогу та безконечного літературознавчого дискурсу.

Сковородинську тему Л. Ушкалов почав студіювати в аспірантурі при Інституті літератури ім. Тараса Шевченка НАН України та

в докторантурі при кафедрі української літератури Харківського національного педагогічного університету.

У 1989 році в Інституті літератури ім. Тараса Шевченка НАН України Л. Ушкалов захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук за скворородинознавчою темою: "Творчість Григорія Сковороди і антична культура". У цьому ж таки Інституті 1996 року захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за темою, тісно пов'язаною із творчістю Г. Сковороди: "Література українського бароко в її зв'язках із філософією".

Леонід Ушкалов є автором численних історико-літературних та історико-філософських праць, присвячених життю і творчості Сковороди, які були надруковані українською, англійською, німецькою, польською та російською мовами.

Українське літературознавство конче потребує осмислення та занесення в наукову систему координат результатів інтелектуальної спадщини професора Леоніда Ушкалова. Новизна й оригінальність його наукових досягнень має вагомі підстави спонукати молоде покоління науковців до вивчення скворородинознавчих праць професора.

Вагомим внеском в українське скворородинознавство є одинадцять книжок автора, а саме: "Нариси з філософії Григорія Сковороди" (Харків: Основа, 1993. 152 с.), "Григорій Сковорода і антична культура" (Харків: Знання, 1997. 180 с.), "Українське барокове богومислення. Сім етюдів про Григорія Сковороду" (Харків: Акта, 2001. 221 с.), "Два століття сквородіяни: бібліографічний довідник" (Харків: Акта, 2002. 528 с.), "Григорій Сковорода: семінарій". (Харків: Майдан, 2004. 876 с.), "Сковорода та інші. Причинки до історії української літератури" (Київ: Факт, 2007. 552 с.), "Григорій Сковорода" (Харків: Фоліо, 2009. 123 с.), "Сковорода, Шевченко, фемінізм...: статті 2010–2013 років" (Харків: Майдан, 2014. 312 с.), "Ловитва невловного птаха: життя Григорія Сковороди" (Київ: Дух і Літера, 2017. 368 с.), "Сковорода від А до Я" (Львів: Видавництво Старого Лева, 2019. 72 с.).

Уже перша монографія аспіранта Л. Ушкалова "Нариси з філософії Григорія Сковороди", написана у співавторстві з тодішнім студентом V курсу, а нині професором О. Марченком, засвідчила входження в науковий світ серйозного інтелектуаліста, здатного до формулювань глибоких аргументованих висновків. Дослідження присвячувалося засновковим моментам ейдології Григорія Сковороди, різні моделі якої всотували в себе поступ європейської філософської традиції від античності до бароко.

У монографії "Григорій Сковорода і антична культура" автором здійснена екстраполяція позірної зрозумілості псалми Г. Сковороди "Всякому городу нрав и права" на всю культурну сферу. Літературний твір письменника вивчається науковцем як своєрідний "образ" безконечності духовної культури людства. Розгортання даного твору в хронотопі європейської гуманістичної традиції змусило автора винести його аналіз за межі суто літературної площини і довести, що "перебуваючи по той бік поетичної сфери, філософські універсалії є складниками певних ідеологічних побудов, по цей бік – вони часто переходять у власне інобуття, структуруючи поетичний текст" [7, с. 4].

У розвідці "Українське барокове богомислення. Сім етюдів про Григорія Сковороду" Л. Ушкалов розглядає методу Григорія Сковороди сходження до Бога "ліствицею" творива у контексті українського "богомислення" XVII–XVIII ст. як найвищий злет української духовної традиції доби пізнього бароко. Сходинки до цієї "ліствиці" необхідно було шукати в Біблії, яка мала в українській бароковій літературі своєрідну екзегетичну специфіку. "Тлумачення художніх текстів було вільним, а тлумачення текстів Святого Письма вимагало порівняння наслідків тлумачення, що теоретично мало задовольняти потреби релігійних культів, хоча на практиці це не завжди було можливим" [19, с. 63]. Дослідник наголошує, що богомисленнева синтеза філософії, теології та містики є прикметною ознакою творчості останнього письменника епохи українського бароко – Григорія Сковороди.

На думку Л. Ушкалова, "богомислення" Сковороди структурується архетипними образами сновидінь, характерними

для бароко, як однієї із форм таємничої подобизни життя, "трихотомією" Господнього страху, всезагальною "фігуратистською" ноєматичною настановою в галузі біблійної герменевтики, ідеєю самопізнання в руслі Божого промислу, світом образів-ідей та риторичною "матерією", в основі якої виражальні засоби українського літературного бароко.

На неординарність побудови наукової монографії вказує наявність авторських образних поезій перед кожним розділом книжки.

І структура монографії, і її високий науковий стиль, і широка термінологічна база, якою оперує дослідник, і висновки, до яких апелює автор, свідчать про те, що Л. Ушкалов долучився до творення глибоко інтелектуальної елітарної науки в Україні.

У 2007 році в серії "Висока полиця" київським видавництвом "Факт" було видано книгу Л. Ушкалова "Сковорода та інші. Причинки до історії української літератури", до якої увійшли двадцять статей, есеїв та рецензій, присвячених українській літературній традиції від давнини до сучасності. Книга свідчить про розширення літературознавчих горизонтів Л. Ушкалова, оскільки автор торкається проблеми творчості не лише представників української давньої літератури, в авангарді яких Григорій Сковорода, а й порушує питання, пов'язані з творчістю Тараса Шевченка, Івана Франка, Дмитра Чижевського, Юрія Шевельова, Оксани Забужко та інших.

Дуже важливу роботу для подальшого розвитку світової сквородіяни виконав Л. Ушкалов, уклавши бібліографічний довідник двохсотлітнього сквородинознавства [2], в якому брали участь науковці з України, Австрії, Італії, Канади, Молдови, Польщі, Росії, Румунії та США, та тематичний семінарий [8] на більш, ніж три сотні тем, за кожною з яких можна писати наукові розвідки про Сковороду різного формату від реферату до дисертації.

Бібліографічний довідник "Два століття сквородіяни" зафіксував найповажніші видання творів Сковороди та численні праці про українського філософа в світовому літературознавстві упродовж XIX–XX ст. Книга структурована покажчиком авторів та предметним покажчиком, що набагато спрощує пошуки

потрібного джерела. Укладач використав "літописну" манеру укладання бібліографічного довідника, чим обумовив прозорість її композиції та зручність у користуванні. Хронологічний принцип шикуння студій у довіднику якнайкраще ілюструє амплітуду коливань розвитку української сквородіани. Є очевидним справжній "сквородинський бум" на початку ХХ ст., під добу "українського Ренесансу", та у кінці ХХ – на початку ХХІ століть, в часи набуття Україною незалежності. Спостерігається також помітний спад у розвитку українського сквородинознавства в 1930–1950 роках, коли українська інтелектуальна еліта зазнала жорстокого нищення з боку більшовицького терору.

Загалом, вихід бібліографічного довідника сприяє поживленню та поглибленню сквородинознавчих студій.

Перспективи розвитку української сквородіани Л. Ушкалов окреслив у посібнику "Григорій Сковорода: семінарії". Автор подав бібліографічну інформацію щодо найрізноманітніших питань, пов'язаних із життям та творчістю Григорія Сковороди.

Серед тем, які потребують наукового вирішення, літературознавець називає з'ясування теологічних поглядів Сковороди, сквородинську христологію, еклезіологію, біблійну герменевтику. Попри існуючі вже лінгвістичні розвідки Петра Бузука, Веслава Вітовського, Федота Жилка, Михайла Жовтобрюха, Миколи Наконечного, Олекси Синявського, Василя Чапленка, Юрія Шевельова, пильної уваги, на думку Л. Ушкалова, потребує велике коло питань, пов'язане з мовою Сковороди.

Одним із магістральних напрямків академічної сквородіани науковець вважає з'ясування питомих джерел сквородинської поезії, філософії та богослов'я.

Вагомим є питання, за Л. Ушкаловим, впливу Сковороди на подальшу українську культуру та філософію, а також проблема його зв'язку з центрально- та західноєвропейською літературною і філософською традиціями XVII–XVIII століть.

Очікує свого вирішення і предметне вивчення сквородинських універсалій, таких як натура, сродність, тип, архетип, антитип тощо.

Бібліографічно-методичне забезпечення перспективних студійних тем покликаний здійснити аналізований нами довідник-семінарий.

Щойно з-під пера науковця як українською, так і російською мовами вийшла монографія "Григорій Сковорода", яка є науково-популярним начерком життя та творчості українського філософа, розрахована уже не лише на фахово підготовлену аудиторію, а на широкий загал реципієнтів.

Крім того, чимало питань, пов'язаних із творчістю Сковороди проф. Ушкалов розглянув у інших своїх книжках: "Світ українського бароко: філологічні етюди" (Харків: Око, 1994. 112 с.), "З історії української літератури XVII–XVIII століть" (Харків: Акта, 1999. 216 с.), "Есеї про українське бароко" (Київ: Факт; Наш час, 2006. 283 с.), "«На риштованнях історії української літератури»: дещо про рецепцію нашої класики" (Львів: Центр гуманітарних досліджень; Київ: Смолоскип, 2007. 56 с.).

"Світ українського бароко: філологічні етюди" присвячено ейдології та риториці української барокової літератури, зокрема, її засновковим універсаліям, як-от "наслідування природи", "образ", "текст", "концепт", "золота середина", "передання наук" тощо. Серед імен, пов'язаних з феноменом українського літературного бароко автор згадує і Григорія Сковороду.

Роздуми українських інтелектуалістів XVII–XVIII століть, серед яких поважне місце посідає Григорій Сковорода, над сенсом власного життя та долею Вітчизни, їхні душевні порухи й естетичні уподобання склали "мисленевий" сюжет книги Л. Ушкалова "З історії української літератури XVII–XVIII століть".

Певним узагальненням раніше виданих праць Л. Ушкалова є його книга "Есеї про українське бароко". Роздумуючи про українське бароко, про його єство, місце та роль в історії нашої літератури від давнини до сьогодні, автор спирається і на вчення Григорія Сковороди.

За книгу "Українське барокове богомислення. Сім етюдів про Григорія Сковороду" проф. Ушкалов став першим лауреатом харківської муніципальної премії ім. Г. Сковороди (2002), бібліографічний довідник "Два століття сковородіяни" посів

перше місце на Львівському міжнародному форумі видавців 2002 року в номінації "Словники та довідники" й отримав спеціальну відзнаку Української бібліотечної асоціації, а 2007 року проф. Ушкалов став лауреатом Міжнародної літературно-мистецької премії ім. Григорія Сковороди.

Проф. Леонід Ушкалов чимало робив і у справі популяризації творчості Сковороди. Зокрема, він був упорядником, редактором, автором передмови та приміток до антології "Барокова поезія Слобожанщини" (Харків: Акта, 2002. 521 с.), де опубліковано весь корпус поезій Сковороди, автором книжкових проєктів "Григорій Сковорода. Сад божественних пісень" (Підготовка тексту, передмова та коментарі Леоніда Ушкалова. Харків: Майдан, 2002. 127 с.), "Григорій Сковорода. Вибрані твори в українських перекладах" (Упорядкування текстів, передмова та примітки Л. Ушкалова. Харків: Ранок, 2003. 144 с.), "Дмитро Чижевський. Філософія Г. С. Сковороди" (Підготовка тексту й переднє слово проф. Леоніда Ушкалова. Харків: Прапор, 2004. 272 с.), "Григорій Сковорода" (Харків: Фоліо, 2009. – 123 с. – сер. "Знамениті українці"), "Григорій Сковорода. Буквар миру: книга для сімейного читання" (Харків: Книжковий Клуб "Клуб Сімейного Читання", 2015. 320 с.) та інших. А ще проф. Ушкалов був науковим консультантом Національного літературно-меморіального музею Сковороди в Сковородинівці, виступав з доповідями про творчість Сковороди на багатьох престижних наукових імпрезах (скажімо, на Третньому конгресі Міжнародної асоціації українців 1996 року він керував роботою Сковородинської секції, а на міжнародних конгресах Американської Ради Наукових товариств 2005 та 2007 років виголошував доповіді "Про стан та перспективи студій над Сковородою" й "Текстологічні питання, пов'язані з підготовкою нового академічного видання творів Сковороди").

Вершиною харківської сковородіани стала робота проф. Леоніда Ушкалова над підготовкою повного академічного видання творів Сковороди, в якій взяли участь декілька установ, зокрема Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка Національної академії наук України, Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди

Національної академії наук України, Харківський національний педагогічний університет ім. Г. С. Сковороди, Національний літературно-меморіальний музей Г. Сковороди в Сковородинівці та Університет Альберти (Канада). До речі, професори Університету Альберти Наталія Пилип'юк та Олег Ільницький підготували до цього видання фундаментальну електронну конкордацію.

У 2010 році повна академічна збірка творів Григорія Сковороди була надрукована в харківському видавництві "Майдан". Вона відразу стала лауреатом XVI форуму видавців у Львові, а у Всеукраїнському рейтингу "Книжка року" здобула перше місце в номінації "Хрестоматія" й виграла гран-прі, у 2011 році вийшла другим накладом, її автору Президією НАН України була вручена премія ім. І. Я. Франка.

Книгу Леоніда Ушкалова "Сковорода, Шевченко, фемінізм...: статті 2010–2013 років" (2014) структурували півтора десятки написаних упродовж 2010–2013 років статей, у яких розглядається низка історико-літературних, філософських, богословських та культурологічних питань, пов'язаних передовсім із творчістю Григорія Сковороди (1722–1794) й Тараса Шевченка (1814–1861). Крім того, автор аналізує проблематику українського фемінізму XIX століття, розглядає окремі явища української літератури часів реформації, бароко й 1920-х років.

У книзі "Ловитва невловного птаха: життя Григорія Сковороди" (2017) Леонід Ушкалов подає біографію українського письменника, філософа, богослова Григорія Сковороди. Утім, це дослідження стало не лише життєписом видатної людини на основі багатого джерельного матеріалу, а ще й відтворенням яскравого образу України XVIII століття. Життя Сковороди змальовано в одинадцяти розділах книги й обрамлено двома окремими сюжетами – Prelude та Finale, що покликані надати біографії Сковороди якомога більшої глибини, а також показати його першорядну роль в українській духовній традиції.

Завершує книжкову сковородіану Л. Ушкалова книга "Сковорода від А до Я", яка, на жаль, не встигла вийти за життя видатного літературознавця і була надрукована "Видавництвом Старого Лева" в 2019 році вже після смерті автора. Завдяки

старанням професора Л. Ушкалова ця книга зробила приступними до сприйняття й розуміння складних алегоричних та символічних інтегралів творчості українського барокового митця не лише дорослими, а й дітьми. Взірцеві гасла творчості Г. Сковороди, розтлумачені Л. Ушкаловим, мали на меті створити у дитячій та дорослій уяві одну-єдину цілісну картину життя, сповнену світла, радості, любові, віри й надії та відкритості до світу.

Темі творчості Григорія Сковороди професор Л. Ушкалов присвятив ще й не одну сотню наукових статей, огляд яких потребує окремої наукової розвідки. Більш детально з творчим доробком професора Леоніда Ушкалова можна ознайомитися в бібліографічному довіднику "Вінець моїх свічад, що знають геть усе...": літературознавчий світ Леоніда Ушкалова (біобліогр. довідник / упоряд., наук. ред., передм. Н. Левченко. Харків: Майдан, 2020. 92 с.), де колишня аспірантка й докторантка професора Л. Ушкалова, авторка цієї статті здійснила жанровий розподіл його наукових праць. Матеріал кожної рубрики подала в хронологічній послідовності. "Літописна" традиція біобібліографічного довідника зробила його композиційно прозорим, а також окреслила історичну стратегію розвитку літературознавчих векторів і поступ наукової думки Л. Ушкалова.

З огляду на те, що роль професора Л. Ушкалова у світовій сковородіані досить вагома, а кількість його робіт настільки широка, що передбачає дослідження набагато більшого формату, ніж стаття, ми зупинилися лише на окремих розвідках професора Леоніда Ушкалова, застосувавши "літописний принцип" висвітлення наукового матеріалу. Навіть оглядовий ракурс нашого дослідження засвідчує присутній та вельми поважний внесок харківського вченого Леоніда Ушкалова у справу вивчення життя і творчості Григорія Сковороди.

Отже, Л. Ушкалов окреслив тематику студій і зробив вагомий внесок у дослідження таких комплексних проблем творчості Г. Сковороди, як джерельне підґрунтя його писань; жанрове розмаїття й особливості версифікації його поезій; жанр байки як "самостійний літературний жанр філософського гатунку" [4, с. 18]; притча як "своєрідне поєднання байки та

філософського діалогу" [4, с. 19]; яскрава міфологічна й біблійна образність та оригінальна будова трактатів; розгортання в пишних барокових формах, образах "з Біблії, грецької міфології, емблематики тощо" [4, с. 21] та в річищі християнського неоплатонізму філософсько-богословських думок в "сократівських" діалогах богослова; антропологічна парадигма онтології, естетики, гносеології в межах ідеї "двох природ" [4, с. 27]; розгортання ідеї "пізнай себе" в перспективі "сродності" в площині узгодження людської волі із Божим промыслом; сквородинська філософія серця; радикалізм рис оригенівського апокатастазису в євдемонізмі світобачення філософа; сквородинівській "парадокс нерівної рівності" [4, с. 28]; ідея "обоження" людини; сквородинівській "метафізичний Ерос (Amor divinus)" [4, с. 32] у формі "любові до Біблії" [4, с. 28], сквородинська біблійна ноематика та гевристика як усеосяжна алегореза тексту Святого Письма; структура сквородинського символічного світу; творчість Сквороди в контексті української барокової традиції; вплив творів Сквороди на нову, новітню й сучасну українську літературу і величезна кількість інших питань, кожне з яких має перспективу розгортання в окремий глибинний сквородинознавчий дискурс.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барокова поезія Слобожанщини : антологія / упоряд., передм. Л. Ушкалова. – Харків : Акта, 2002. – С. 17–47.
2. Два століття сквородіяни: бібліографічний довідник / Укладачі: Леонід Ушкалов, Сергій Вакулєнко, Алла Євтушенко; загальний нагляд та наукова редакція Леоніда Ушкалова. – Харків : Акта, 2002. – 528 с.
3. "Вінець моїх свічад, що знають геть усе...": літературознавчий світ Леоніда Ушкалова: бібліогр. довідник / упоряд., наук. ред., передм. Н. Левченко. – Харків : Майдан, 2020. – 92 с.
4. Скворода Г. Повна академічна збірка творів / За редакцією проф. Леоніда Ушкалова. Харків : Майдан, 2010. – 1400 с.
5. Скворода Григорій. Сад божественних пісень ; підгот. тексту, передм. та комент. Л. Ушкалова. – Харків : Майдан, 2002. – С. 89–125.
6. Ушкалов Л. Григорій Скворода / Худож.-оформлювач Є. В. Вдовиченко. – Харків: Фоліо, 2009. – 123 с. (Знамениті українці).
7. Ушкалов Л. Григорій Скворода і антична культура. – Харків : Знання, 1997. – 180 с.

8. Ушкалов Л. Григорій Сковорода: семінарії. – Харків : Майдан, 2004. – 876 с.
9. Ушкалов Л. Есеї про українське бароко. – Київ : Факт–Новий час, 2006. – 284 с.
10. Ушкалов Л. З історії української літератури XVII–XVIII століть. – Харків : Акта, 1999. – 216 с.
11. Ушкалов Л. З Олексіївки Захід дуже добре видно. Режим доступу: <https://inkuiv.com.ua/2017/09/z-oleksiivki-zakhid-duzhe-dobro-vidno/> Дата звернення 06.08.2022.
12. Ушкалов Л. Ловитва невловного птаха: життя Григорія Сковороди. – Київ: Дух і Літера, 2017. – 368 с.
13. Ушкалов Л. Нариси з філософії Григорія Сковороди. – Харків : Основа, 1993. – 152 с.
14. Ушкалов Л. Про нове академічне видання творів Григорія Сковороди. *Г. Сковорода: глобальне і національне : ма-теріали Всеукр. наук. конф. 19 трав. 2007 р.* – Харків : ТООексклюзив, 2007. – С. 5–21.
15. Ушкалов Л. Світ українського бароко: філологічні етюди. – Харків : Око, 1994. – 112 с.
16. Ушкалов Л. Сковорода від А до Я. – Львів : Вид-во Старого Лева, 2019. – 72 с.
17. Ушкалов Л. Сковорода, Шевченко, фемінізм...: статті 2010–2013 років. – Харків : Майдан, 2014. – 312 с.
18. Ушкалов Л. Українське барокове богومислення. Сім етюдів про Григорія Сковороду. – Харків: Акта, 2001. – 221 с.
19. Levchenko N., Liamprekht O., Zosimova O., Varenikova O., Boiko S. Emblematic Literature as a Form of Biblical Hermeneutics. *Amazonia Investigo*. Volume 9. Issue 32. de la Amazonia, 2020. P. 61–69.

REFERENCES

1. Barokova poeziiia Slobozhanshchyny : antolohiia / uporiad., peredm. L. Ushkalova. Kharkiv : Akta, 2002. S. 17–47.
2. Dva stolittia skovorodiiany: bibliohrafichnyi dovidnyk / Ukladachi: Leonid Ushkalov, Serhii Vakulenko, Alla Yevtushenko; zahalniy nahliad ta naukova redaktsiia Leonida Ushkalova. Kharkiv : Akta, 2002. 528 s.
3. "Vinets moikh svichad, shcho znaiut het use...": literaturoznavchyi svit Leonida Ushkalova: biobliohr. Dovidnyk / uporiad., nauk. red., peredm. N. Levchenko. Kharkiv : Maidan, 2020. 92 s.
4. Skovoroda H. Povna akademichna zbirka tvoriv / Za redaktsiieiu prof. Leonida Ushkalova. Kharkiv : Maidan, 2010. 1400 s.
5. Skovoroda Hryhorii. Sad bozhestvennykh pisen ; pidhot. tekstu, peredm. ta koment. L. Ushkalova. Kharkiv : Maidan, 2002. S. 89–125.
6. Ushkalov L. Hryhorii Skovoroda / Khudozh.-ofomliuvach Ye. V. Vdovychenko. Kharkiv: Folio, 2009. 123 s. (Znamenyti ukrainsi).
7. Ushkalov L. Hryhorii Skovoroda i antychna kultura. Kharkiv : Znannia, 1997. 180 s.
8. Ushkalov L. Hryhorii Skovoroda: seminarii. Kharkiv : Maidan, 2004. 876 s.
9. Ushkalov L. Esei pro ukrainske baroko. Kyiv : Fakt–Novyi chas, 2006. 284 s.
10. Ushkalov L. Z istorii ukrainskoi literatury XVII–XVIII stolit. Kharkiv : Akta, 1999. 216 s.

11. Ushkalov L. Z Oleksiivky Zakhid duzhe dobre vydno. Rezhym dostupu: <https://inkyiv.com.ua/2017/09/z-oleksiivki-zakhid-duzhe-dobro-vidno/> Data zvernennia 06.08.2022.
12. Ushkalov L. Lovytva nevlavnoho ptakha: zhyttia Hryhoriia Skovorody. Kyiv: Dukh i Litera, 2017. 368 s.
13. Ushkalov L. Narysy z filosofii Hryhoriia Skovorody. Kharkiv : Osnova, 1993. 152 s.
14. Ushkalov L. Pro nove akademichne vydannia tvoriv Hryhoriia Skovorody. *H. Skovoroda: hlobalne i natsionalne : ma-terialy Vseukr. nauk. konf. 19 trav. 2007 r.* Kharkiv : TOEkskliuzyv, 2007. S. 5–21.
15. Ushkalov L. Svit ukrainskoho baroko: filolohichni etiuudy. Kharkiv : Oko, 1994. 112 s.
16. Ushkalov L. Skovoroda vid A do Ya. Lviv : Vyd-vo Staroho Leva, 2019. 72 s.
17. Ushkalov L. Skovoroda, Shevchenko, feminizm...: statti 2010–2013 rokov. Kharkiv : Maidan, 2014. 312 s.
18. Ushkalov L. Ukrainske barokove bohomyslennia. Sim etiudiv pro Hryhoriia Skovorodu. Kharkiv: Akta, 2001. 221 s.
19. Levchenko N., Liamprekht O., Zosimova O., Varenikova O., Boiko S. Emblematic Literature as a Form of Biblical Hermeneutics. *Amazonia Investigo*. Volume 9. Issue 32. de la Amazonia, 2020. P. 61–69.

Стаття надійшла до редколегії 23.10.22

N. M. Levchenko, Dr Hab., Prof.

H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv

**CREATIVITY OF HRYHORII SKOVORODA
IN THE SCIENTIFIC HERITAGE OF THE PROFESSOR
LEONID USHKALOV**

The article emphasizes the contribution of Professor Leonid Ushkalov to the intellectual matrix of the Kharkiv Philological School of Scientific Intelligence. He outlined in his research such complex problems of literary and philosophical reflections of H. Skovoroda as the source basis of his writings; genre-artistic features of versification of his poems; Skovoroda's definition of a fable as an independent literary genre of a philosophical genre, and parables as a model of a peculiar combination of a fable and a philosophical dialogue; vivid mythological and biblical imagery and the original structure of the treatises; unfolding in lush baroque forms and in biblical, mythological, emblematic images in the plane of Christian Neoplatonism of philosophical and theological thoughts in "Socratic" dialogues of the theologian; anthropological paradigm of ontology, aesthetics, epistemology within the framework of the idea of "two natures"; deployment of the idea of "know yourself" in the perspective of "affinity" in the idea of harmonizing human will with God's providence; Skovoroda's philosophy of the heart; radicalism features of Origen's apokatastasis in the eudaemonism of the philosopher's

worldview; the "paradox of unequal equality"; the idea of theosis; the Skovoroda's metaphysical Eros (*Amor divinus*) in the form of love for the Bible, the Skovoroda's biblical noematics and heuristics as a comprehensive allegory of the text of the Holy Scriptures; the structure of the symbolic world of Skovoroda's; Skovoroda's work in the context of the Ukrainian baroque tradition; the influence of Skovoroda's works on the new, modern and modern Ukrainian literature and a huge number of other issues, each of which has the prospect of unfolding into a separate in-depth discussion of Skovoroda's studies. In particular, it is noted that L. Ushkalov suggested more than three hundred topics for further studies of H. Skovoroda's work.

Keywords: baroque, treatise, dialogue, biblical noematics, heuristics, allegoresis of the Bible.